joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 41

Szociális szövetkezet, avagy visszatérés a gyökerekhez

PETHEŐ ATTILA ISTVÁN

Felismerve, hogy a szövetkezeti forma képes társadalmi erőforrásokat mozgásba hozni, a gazdasági szereplők helyzetét megerősíteni, közösségi szükségleteket kielégíteni,[1] állami eszközök is támogatják a szövetkezeti mozgalom továbbfejlődését. Korunk megoldásra váró kihívásai: a társadalom polarizálódásának csökkentése, a társadalmi atomizálódás megakadályozása, a demokratikus deficit felszámolása, valamint a versenyképesség fokozása. E feladatok sikeres megoldásának feltétele, hogy a rendelkezésére álló erőforrásokat miként tudja a társadalom mobilizálni, miként képes az állam ennek az intézményes kereteit megteremteni.

A szociális szövetkezet „A globalizációs világ korrekciós mechanizmusa!" – mondta Karácsony Mihály (2007) Budapesten a szociális szövetkezeti törvény bemutatása kapcsán, a *Világgazdaság* című napilap 2007.07.26-i számában pedig a „kapitalizmus lelkiismeretének" nevezte a szociális vállalkozások egy speciális formáját. Egy évtizeddel az egyesült államokbeli első próbálkozások után a szociális vállalkozás fogalma – a média segítségével – része lett a kormánypolitikának az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban is. Ma már megalapozottan állíthatjuk, hogy része az új magyar kezdeményezéseknek is.

A CECOP[2], azaz a Munkavállalók, Szövetkezetek, Szociális szövetkezetek és MRP társaságok brüsszeli székhelyű európai szövetsége 1997–2000 között felmérést végzett a nonprofit szféra szervezeteinek körében. A kutatás eredménye szerint e szervezetek 8 880 000 teljes munkaidős állással egyenértékű munkahelyet tartottak fenn az Európai Unióban. Ez akkor az összes fizetett állás 8%-a (CECOP 2002. 45). Más kutatásoknak a szféra fejlődéséről szóló eredményeire támaszkodva, jogosnak tűnik a becslés: napjainkban a szektorban foglalkoztatottak aránya meghaladja a 10%-ot.

Az elmúlt öt évben tanúi lehettünk több olyan kezdeményezésnek, melyeknek célja, hogy Magyarországon is gyakorlattá és ismertté váljon a szociális szövetkezet és a szociális vállalkozás. A szociális vállalkozások társadalmi szerepe és gazdasági jelentősége még nem számottevő Magyarországon, de példák sora bizonyítja, hogy vannak óriási tartalékok ezen a területen, amíg a 2% körüli hazai foglalkoztatási szint e szférában felzárkózik az EU-s 10%-hoz.

[1] Hatályos magyar jogszabályok, 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről.

[2] European Confederation of Workers Cooperatives, Social Cooperatives and Social Participative Enterprises.

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 42

1. A szociális szövetkezet mint szociális vállalkozási forma

Az elmúlt évtizedek gazdasági növekedésének motorját a vállalkozások adták. A vállalkozások és a vállalkozók korát éljük. Közép-Európában két évtizede kialakulóban van a vállalkozói társadalom (Vecsenyi 2002). Egyes kutatók szerint ugyanez a hajtóerő fogja vezetni a szociális szektor bővülését és fejlődését is.

A legtöbbet idézett ok a vállalkozások és a szövetkezetek tanulmányozására, hogy jelentősen hozzájárulnak a nemzetgazdaság növekedéséhez. Ez a gondolat tisztán megjelenik Schumpeter (1961) vállalkozást elemző írásában, ahol ez a szempont képezi az elmélet központi elemét. A vállalkozásfejlesztési tanulmányok célja elsősorban – írja Low és MacMillan (1988) –, hogy megértsük és elősegítsük a vállalkozások indítását és növekedését. Már a bevezetőben érdemes azonban kijelenteni, hogy a *gazdasági társasági formában működő „hagyományos" vállalkozás, amelynek vezérlőelve a minél nagyobb nyereség elérése, abban különbözik egy szövetkezeti formában tevékenykedő szociális vállalkozástól, hogy az utóbbi ötvözi a gazdálkodási funkciót a kulturális, szociális, közösségszervező funkcióval.*

A nonprofit szektor (= szociális gazdaság = harmadik szektor[3] = harmadik rendszer) hatalmas szociális és gazdasági erőt testesít meg világszerte, és valamennyi OECD tagállamban kulcsszereplője a foglalkoztatás- és szociálpolitikának. A fenti elnevezések egyetlen fogalmat takarnak: olyan szektort, amely köztes helyet foglal el az állam és a piac között; gazdasági és szociális küldetést egyaránt teljesít; közérdeket szolgál, és célja nem a profit termelése és elosztása, hanem újrahasznosítása e szervezetek tevékenységében. Ezeknek a jellemzőknek mindegyike csak egy-egy aspektusát fejezi ki ennek a szektornak (Csoba és Frey et. al. 2007. 19).

A szociális szövetkezetek egyes országokban a szociális gazdaság főszereplői. Nonprofit szervezetként való működésük olyan – elsősorban etikai – vezérelvekre épül, mint az önkéntes szolidaritás, a nagylelkűség, az emberbaráti szeretet, a bizalom, a közösségi újjáéledés, a környezeti tudatosság, a társadalmi párbeszéd, a partnerség, a tolerancia stb., melyek nagymértékben egybeesnek a vállalati társadalmi felelősség vezérelveivel (Csoba és Frey et. al. 2007. 63). Egy szociális szövetkezet egyszerre gazdasági társaság, szociális intézmény és civil szervezet. A jól működő szociális vállalkozásoknak (pl. szociális szövetkezet) az a jellemzője, hogy ugyanúgy kell terveznie, gazdálkodnia, szerveznie a feladatokat, mint egy profitorientált cégnek, azzal a különbséggel, hogy a bevételei, a szolgáltatásai piaca és a támogatások nehezen tervezhetők, illetve nemcsak a piac állapotától függnek, hanem egy speciális piactól, a támogatások piacától, a nem fizetőképes vevők piacától. Tehát a piac egészen más, de a működés elveinek, humánerőforrás gazdálkodásának, az üzleti tervezésnek, a szakmai felkészültségnek ugyanolyannak

[3] A cikk során a „harmadik szektor" kifejezés alatt – Jeremy Rifkin (1995) koncepciója alapján – minden olyan tevékenységet értünk, amely nem állami és nem profitorientált.

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 43

kell lennie, mint egy for-profit cégnél (Soltész et al. 2005. 83). Például egy szociális projekt üzleti tervének elkészítésekor első lépcső a vállalkozással összefüggő alapfogalmak ismerete, marketing-, pénzügyi témakörök törvényszerűségeinek megértése (Szirmai–Szomor, 1999).

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a szociális vállalkozás nem egy „varázsgömb". Sok kérdés vár még megválaszolásra. Rendszerint – bár nem kizárólag – a szociális vállalkozás olyan szolgáltatást vagy terméket nyújt, melynek megtérülési rátája annyira alacsony, hogy nem tudja felkelteni a piaci tőke érdeklődését (Petheő 2005). E fogalmi bevezető után rátérek a szociális vállalkozás egy speciális formája, a szociális szövetkezet részletes bemutatására.

2. A szövetkezetek Rochdale-től napjainkig

A kapitalizmus európai kiteljesedésével előtérbe kerültek a kizárólagosan profitorientált tőkeegyesítő társaságok, így a szolidaritási elv háttérbe szorulásával megfogalmazódott az igény egy olyan gazdasági tevékenységet végző társaságra, amely a profit mellett más szempontokat is figyelembe vesz. Ennek eredményeként a XIX. század közepén megszületett az önsegély elvén alapuló személyegyesítő jellegű szövetkezeti forma. Köztük a legelső, az 1844-ben alapított rochdale-i szövetkezet, fogyasztási típusú szervezet volt, segített a tagoknak boltot nyitni, lakáshoz jutni, vásárolni. Ez a társulati forma nélkülözte a korabeli gazdasági társaságok profitérdekeltségű elemeit, fő elve a szolidaritás, demokratikus igazgatás megteremtése volt, és a XIX. század végére mozgalommá vált. 1934. szeptember 4-én Londonban kongresszust tartott a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége, ahol 7 alapelvet fogadtak el, ezek az úgynevezett rochdale-i alapelvek. Hogy egy társulás szövetkezetnek minősül-e vagy sem, az határozta meg, hogy működésük folyamán biztosítják-e az elvek betartását.

A szövetkezi alapelveket az 1995-ös manchesteri nemzetközi kongresszuson újrafogalmazták, és létrehozták a szövetkezet definícióját. A szövetkezeti alapelveket így határozták meg (SZNSZ 1995. 77–78):

– önkéntesség és nyitott tagság elve,
– demokratikus tagi ellenőrzés,
– tagok gazdasági részvétele,
– autonómia és függetlenség,
– oktatás, képzés, tájékoztatás,
– szövetkezetek közötti együttműködés,
– közösség iránti elkötelezettség (ezt 2001-ben háttérbe szorították).

Magyarországon a szövetkezeti formának a polgári korszakban jelentős hagyományai voltak. Az 1875-ös kereskedelmi törvény szabályozta a működését, mely egy egyidejűleg

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 44

jelen lévő kettős célkitűzést határozott meg. (Elsődleges cél a tagok gazdasági előmenetele, másodlagos cél a szociális felemelkedés volt.) A szövetkezeti mozgalom felerősödött, amikor életre hívták a Hangya Szövetkezetet, mely mezőgazdasági és ipari termékek beszerzésével és értékesítésével foglalkozott. A Nagyenyedi Hangya Szövetkezeti Központ történetéről bővebben olvashatunk a 2007 augusztusában megjelent *Szövetkezetek Erdélyben és Európában* című kötetben (kiadó: Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 2007). Nagyapáink ilyen Hangya Szövetkezetbe léptek be, melyben korlátozott volt a tulajdonszerzés lehetősége. A szövetkezet sikere nagyban múlott a vezetőség összetételén. A szocializmus időszakában a szövetkezet a társadalmi tulajdon kialakításának egyik eszköze volt, a tulajdoni formák rangsorában a második helyen állt, és egyáltalán nem érvényesültek a szövetkezeti alapelvek. Szirmai Péter szerint a szövetkezeti mozgalom fontosabb állomásai a következők:

1950–53	sztálini kolhozmodell átvétele, erőszakos, felülről megszervezett forma
1957	újraszervezés, már több-kevesebb sikerrel
1962	bevezették a háztáji gazdálkodást
1968	szövetkezeti melléküzemág bevezetése
1970–75	szövetkezeti centralizálás, gépekkel való ellátás
1982	kisszövetkezeti forma, alulról építkező forma
1990	szétverődött a szövetkezeti mozgalom.

A rendszerváltást követően (1990-től) a fő cél a szocialista szövetkezet modern szövetkezetté alakítása volt, azonban egyfajta „kárpótlási" elem is jelentőséget kapott. A 2000-es szabályozás a szövetkezetekre mint speciális – személyegyesítő vonásokat is tartalmazó – gazdasági társaságokra tekintett. Mind az 1992-es, mind a 2000-es szövetkezeti szabályozás adós maradt a modern szövetkezeti szabályozás kialakításával. Amikor a fent felsorolt szövetkezeti alapelvek maradéktalan érvényesítése érdekében átalakították a szabályozást, előtérbe került a személyegyesítő jelleg és a szövetkezet szociális tartalma is. A szövetkezeti forma Európában már a kezdetektől fogva szociális tartalmat is hordozott, több európai latin államban a nonprofit szféra egyik meghatározó formájává vált. A 2006-os magyar szabályozásban korlátozottan ugyan, de fokozottabban érvényre jut a szociális elem. Ilyen elemek a befektető tag és a rendes tag szétválasztása, a közösségi alap megjelenése a szövetkezeti vagyon esetében, a döntéshozatal szabályozása és a szociális szövetkezeti forma. A szociális szövetkezeti forma szabályozásának célja, hogy ezek a szövetkezetek a dél-európai államokhoz hasonlóan a Magyarországon sokszínű, számos jogalanyt felvonultató szociális gazdaság innovációs motorjává váljanak.

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 45

Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA), a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal kötött megállapodás alapján, ötéves időszakra érvényes támogatási pályázati programot dolgozott ki a szociális szövetkezetek létrehozása és működtetése érdekében. A pályázati program első kiírásai 2007 második felében jelentek meg, leadási határidejük 2008. január, illetve március vége. A támogatási program célja, hogy növelje a szociális szövetkezetek szerepét az álláskeresők és nem foglalkoztatott személyek foglalkoztatásának bővítésében, továbbá újszerű szolgáltatásokat nyújtson a rászorulók számára.

Jelenleg 5860[4] szövetkezet van Magyarországon, de a törvényt szorgalmazók szerint nagy részének semmi kapcsolata a rochdale-i alapelvekhez, ezért tűzték ki célul, hogy visszafoglalják a szövetkezet fogalmát, és ezért lett cikkem címe is a visszatérés a gyökerekhez. Szociális szövetkezeteknek helyi kulturális, szociális, gazdasági szükséglet kielégítésére kell alapítani, de ha nincs ilyen, akkor nem szabad létrehozni – állítják az OFA szakértői.

A holland és a dán „gyakorlati" szövetkezés igen jó példák a valós gazdasági szükség kiemelkedő szerepének hangsúlyozására a rugalmas és életképes szövetkezeti rendszer – alulról felfelé – történő kialakításában (Simon 2003. 3). Jelenleg a Magyar Népfőiskolai Társaság országos tájékoztató programot valósít meg azzal a céllal, hogy segítse az önszerveződést a pályázati program megvalósulása során.[5]

3. A szociális szövetkezet gyakorlati alapjai (olasz alapok)

Míg Magyarországon a rendszerváltást követően megszüntették a Szövetkezeti Kutatóintézetet, addig a Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) szövetkezeti kutatócsoportja 2003-ban jött létre azzal a céllal, hogy a szövetkezeti intézmény típusait, valamint erdélyi előzményeit és jelenbeli újraalakulásának körülményeit interdiszciplináris (jogi, közgazdasági, szociológiai, történelmi) megközelítésben feltárja és szakmai vitákra bocsássa tanulmányokban, munkamegbeszéléseken, workshopokon, konferenciákon (Somai 2003). Szövetkezetek számos különböző területen jelentek meg, Hunyadi Attila és a kutatócsoport többi tagjainak írásaiban ismeretekben gazdag irodalom tárul elénk. A hitelszövetkezetek, a német mezőgazdasági szövetkezetek, a francia ipari szövetkezetek, az angol fogyasztási szövetkezetek és az Európa-szerte sikeres egészségügyi szövetkezetek kivívták helyüket az alkotmányjogi alapokban is. A svájci Migros, az osztrák Raiffeisen vagy a Holland Rabo Bank gyakran emlegetett példái a kiválóságnak. Emellett Európa számos országában másfél évszázadnál is hosszabb ideje működnek töretlenül a szociális szövetkezetek mint elfogadott vállalkozási formák. Ez a vállalkozási

[4] KSH adat forrás: A kis- és középvállalkozások helyzete 2005–2006, Éves jelentés GKM 167.

[5] Bővebben a kommunikációs programról: http://www.nepfoiskola.hu/szocszov/.

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 46

forma egybe tudja olvasztani a gazdasági hatékonyságot a szolidaritással, a technológiai fejlődést a munkahelyteremtéssel, a munkát a képzéssel és a rugalmasságot a helyi közösségekből építkező gyökeres jelenléttel. Kiemelkedő példát erre Olaszország szolgáltat, ahol a szociális szövetkezésnek komoly hagyományai és eredményei vannak, melyet az 1991-ben elfogadott törvény indított útjára.

Az olaszországi szociális szövetkezetek (Cooperative sociali) Magyarország számára is követendő példák lehetnek, mert kimutathatóan a leghatékonyabb módja az állami támogatások felhasználásának. Számos alkalommal bebizonyították, hogy ugyanakkora mértékű közpénz felhasználása esetén a szociális szövetkezet által nyújtott szolgáltatás sokkal több emberhez jutott el, mint bármely más formában működő nonprofit szervezet esetén. Bozaga és Santuari (2001) 10 évvel a törvény hatályba lépése után az alábbi táblázat formájában felsorolt pontokban foglalták össze a gyakorlati tapasztalataikat:

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
Korlátolt felelősségű jogi személy	A túl gyors növekedést nem követte a szervezeti struktúra
Helyi igényekre épülő, rugalmas szervezet	Túl sok állami feladatot vállalnak át, ami függőséghez vezet
Képesek jól képzett önkéntesek és altruisták bevonására	Sokan nem használnak önkénteseket és alacsonyan tartják az emberi erőforrást
Függetlenség, innovatív szolgáltatások	Helyi kapcsolatok csökkenése, visszacsatolás elmaradása

Forrás: Bozaga–Santuari 2001. 178.

A szerzőpáros szerint a további adókedvezményeknek és gazdasági, politikai támogatottságnak köszönhetően tovább nő a szociális szövetkezetek szerepe. Az olasz gyakorlat bizonyította, hogy nem lehetetlen szociális célú szövetkezetek létrehozása és működtetése a pusztán profitorientált gazdasági társaságok mellett, de fontos tapasztalat, hogy mind a vezetésszervezési, mind a vállalkozói kultúrát a megváltozott speciális igényekhez kell igazítani (Bozaga–Santuari 2001. 180).

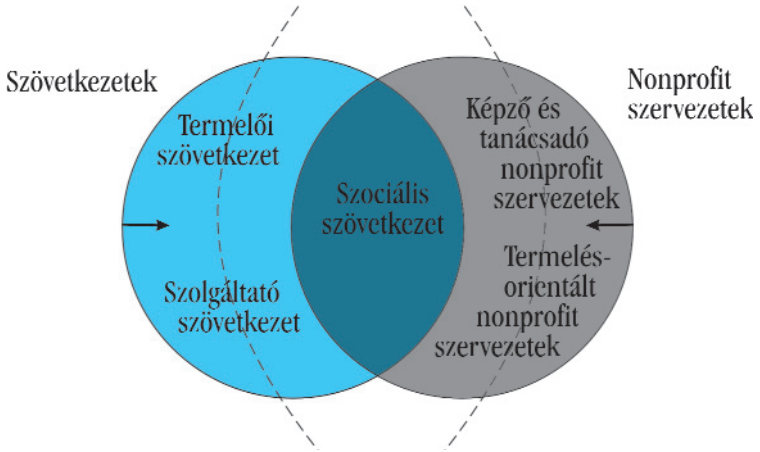
Több mint egy évtizede működik sikeresen az első, szociális vállalkozáskutatásra alapított kutatóhálózat, az EMES[6], mely megjelent tanulmányaiban részletesen foglalkozik a szociális szövetkezetek elméletével. Marthe Nyssens (2006) szerint a szociális szövetkezet, mint a szociális vállalkozás egy formája, hidat képez a hagyományos profitot termelő szövetkezetek és a karitatív nonprofit szervezetek között. Az általa betöltött szakadék egyben szá-

[6] EMES European Research Network 1996-ban alapított kutatóhálózat, bővebben: www.emes.net.

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 47

mos probléma forrása, mert míg a hagyományos szövetkezet általában piaci alapon működik, addig az egyesületek nagyon gyenge gazdasági teljesítményt mutatnak. A két szféra közötti fontos különbség az is, hogy a szövetkezetek elsősorban a saját tagjaikat segítik, a nonprofit világ pedig a szélesebb közösség érdekeit próbálja szem előtt tartani.

Az alábbi ábrán látható találkozáspontban, az egyik oldalról közelítve a szociális szövetkezet sokkal nagyobb hangsúlyt helyez az üzleti kockázatra, mint egy támogatásokból élő nonprofit szervezet, míg a másik irányból haladva a szociális szövetkezet az érintettek szélesebb, diverzifikáltabb körét veszi figyelembe, mint a csak tagjainak felemelkedéséért működő tradicionális szövetkezetek. Az ábrán látható szaggatott vonal azt kívánja jelezni, hogy nem teljesen elhatárolható a terület szervezeti formák alapján, ugyanis egy hagyományos szövetkezet vagy nonprofit szervezet belső átalakulással és fejlődés által képes szociális szövetkezetté válni.



Forrás: Nyssens (2006. 8) adaptálta Defourney (2001. 22) ábráját

1. ábra. Szociális szövetkezetek, a szövetkezeti és a nonprofit szektor találkozása

Összefoglalva: a szociális szövetkezet a szociális vállalkozás egy formája, mely a változó tőke és a nyitott tagság elvei alapján működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet. A szövetkezeti tag a feladat egészét vállaló szövetkezet aktív résztvevője; egyenlő joggal az egy tag – egy szavazat elvének megfelelően vesz részt a szövetkezete működését meghatározó döntésekben, a végrehajtás ellenőrzésében, vezetői megválasztásában. A szociális szövetkezetek autonóm testületek, vezető tisztségeit tagjaik töltik be.

joforum72:forum 2008. 01. 28. 23:24 Page 48

Irodalomjegyzék

Borzaga, C. – Santuari, A. 2001. Italy: from Traditional Co-operative to Innovative Social Enterprise, in Borzaga, C. – Defourny J. 2001. *The Emergence of Social Enterprise.* London, Routledge. 166–178.

CECOP 2002. Szociális Szövetkezetek Európai Szövetsége: *A szociális gazdaság kibővítése.* Első európai konferencia a szociális gazdaságról Közép- és Kelet-Európában, Brüsszel.

Csoba Judit – Frey Mária – G. Fekete Éva – Lévai Márta – Soltész Anikó 2007. *Szociális gazdaság kézikönyv*, OFA

Defourny, J. 2001. From Third Sector to Social Enterprise, in Borzaga, C. – Defourny, J. 2001: *The Emergence of Social Enterprise.* London, Routledge. 1–28.

Karácsony Mihály 2007. *Szövetkezz!* – A szociális szövetkezetek előtt álló lehetőségek. Konferencia-előadás OFA-ROP 2007.03.28.

Low, M. B. – I. C. Macmillan 1988. Entrepreneurship: Past Research and Future Challanges. *Journal of Management* 14(2). 139–162.

Nyssens, Marthe (ed.) 2006. *Social Enterprise.* London, Routledge

Petheő Attila István 2005. *A Szociális vállalkozás definíciói.* NYME, Akadémia Kiadó, 215–219.

Rifkin, Jeremy 1995. *The End of Work* – The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York, Tarcher/Putnam

Schumpeter, J. A. 1961. *The Theory of Economic Development.* Cambridge MA, Harward University Press. Magyarul: Schumpeter, J. A. 1980. *A gazdasági fejlődés elmélete.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Soltész Anikó – Futó Péter – Hanty Kinga – Lányi Pál – Mihály András 2005. *A szociális gazdaság jelene és jövője Magyarországon.* Budapest, NFI

Somai József 2003. Az RMKT szövetkezeti kutatócsoport vállalkozása. *Közgazdász Fórum*, 2003. VI . évf. 2. sz.

Somai József (szerk.) 2007. *Szövetkezetek Erdélyben és Európában.* Kolozsvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság

Szirmai Péter – Szomor Tamás 1999. *Üzleti terv, üzleti tervezés.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

SZNSZ 1995. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról. *Szövetkezés*, 16. évf. 2. sz. 77–78.